

Ο Max Weber για την «Επιστήμη ως επάγγελμα»
το 1917. Μπορούμε να διδαχτούμε από ένα κείμενο
που είναι πάνω από 100 χρονών;¹

Dirk Kaesler

Περισσότερα από εκατό χρόνια πριν, την Τετάρτη 7 Νοεμβρίου 1917, στις 8 μ.μ., ο καθηγητής Max Weber ξεκίνησε τη διάλεξή του για την «Επιστήμη ως επάγγελμα» στην αίθουσα τέχνης Steinicke, στον αριθμό 15 της Adalbertstraße στο Μονάχο, μετά από πρόσκληση του βαυαρικού συλλόγου που αποκαλούνταν «Σύνδεσμος Ελεύθερων Φοιτητών».

Η σε σημαντικό βαθμό αναθεωρημένη και επεκταμένη έντυπη εκδοχή της διάλεξής του, που εκδόθηκε δύο χρόνια αργότερα, το 1919, παραμένει ένα από τα σημεία αναφοράς για την πρόσληψη του Weber μέχρι τις μέρες μας. Η διαρκής επίδρασή της μπορεί να συγκριθεί μόνο με εκείνη των μελετών του για την πολιτισμική σημασία του Προτεσταντισμού και της έντυπης εκδοχής της ομιλίας του για την «Πολιτική ως επάγγελμα», την οποία ο Weber έδωσε στο ίδιο πλαίσιο στις 28 Ιανουαρίου του 1919.

Οποιοσδήποτε έχει μελετήσει, έστω σύντομα, κάποιο αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών θα έχει συναντήσει τα κλασικά χωρία για το «εσωτερικό κάλεσμα προς την επιστήμη», τη «διανοητική εντιμότητα», την «αδυσώπητη αντικειμενικότητα», την απαραίτητη εξορία των «προφητών» από την ακαδημαϊκή αίθουσα και την αποστολή του Weber να «βρει και να υπακούσει τον δαίμονα που κρατάει τα νήματα της δικής του ζωής».

Προτού προχωρήσω, πρέπει να κάνω μια πιο προσωπική παρατήρηση: πάντα μου ήταν πολύ δύσκολο να μιλήσω για οποιοδήποτε από τα κείμενα του Max Weber σε οποιαδήποτε άλλη γλώσσα πέρα από τα γερμανικά, την ίδια γλώσσα στην οποία έγραψε κι εκείνος. Επιτρέψτε μου να το εξηγήσω αυτό σύντομα. Αυτό που

1. Το παρόν άρθρο αποτελεί ελαφρώς επεξεργασμένη εκδοχή του κειμένου της διάλεξης που έδωσε ο Dirk Kaesler ως προσκεκλημένος ομιλητής στο Πανεπιστήμιο του Warwick στις 13 Μαρτίου 2019.

ο Weber καταλάβαινε και εννοούσε λέγοντας «Wissenschaft» δεν είναι η «επιστήμη».² Αυτό που εσείς κι εγώ εννοούμε με τον όρο «επιστήμη» είναι οι αποκαλούμενες «φυσικές επιστήμες», όπως η φυσική, η χημεία κ.λπ. Όπως ξέρετε έχοντας διαβάσει τη μετάφραση των Hans Gerth και C. Wright Mills, ο Weber δεν είχε καθόλου αυτό κατά νου. Εκείνο για το οποίο μιλάει είναι αυτό που σήμερα θα αποκαλούσαμε «ανθρωπιστικές σπουδές» [humanities], στα γερμανικά «Geisteswissenschaften».³ Στην εποχή του Weber τα ακαδημαϊκά πεδία όπως η φιλοσοφία (ιδίως αυτή), η ιστορία, οι κλασικές σπουδές και η θεολογία θεωρούνταν ως «Wissenschaften». Και μόνο αυτές διδάσκονταν στα πανεπιστήμια.

Τα γνωστικά αντικείμενα που αποκαλούμε «επιστήμες» σήμερα, όπως η φυσική, η χημεία κ.λπ. διδάσκονταν στη Γερμανία σε «Technische Hochschulen», ανώτατες τεχνικές σχολές. Ακόμη και τα οικονομικά, το δίκαιο ή η ιατρική είχαν μεγάλες δυσκολίες να θεωρηθούν ως «Wissenschaften» και αντιμετωπιζόνταν πολύ περισσότερο ως «τεχνικές». Η δε θεολογία ως αντικείμενο είχε ανέκαθεν αποτελέσει ένα ειδικό πρόβλημα, όπως διαπιστώνει κανείς διαβάζοντας την ομιλία του Weber.

Αν θέλει κανείς να κατανοήσει πραγματικά τη συνθετότητα του ζητήματος, τόσο στα χρόνια του Weber όσο και στη σημερινή εποχή, θα πρέπει να διαβάσει το βιβλίο του γερμανού φιλοσόφου Wilhelm Dilthey *Einleitung in die Geisteswissenschaft* [Εισαγωγή στην επιστήμη του πνεύματος], που πρωτοεκδόθηκε το 1883. Για τον Weber και τους συγχρόνους του, αυτό ήταν το βασικό βιβλίο για το εν λόγω ζήτημα.

Ωστόσο, δεν θέλω να υπερβάλω ως προς τη σημασία των παραπάνω. Ας σημειώσουμε μόνο το εξής: ο Weber δεν μίλησε για την «επιστήμη» όπως την αντιλαμβανόμαστε σήμερα. Ως εκ τούτου, θα χρησιμοποιήσω τον όρο «ακαδημαϊκή δραστηριότητα» [scholar-

2. Όπως θα φανεί και στη συνέχεια του κειμένου, ο συγγραφέας επιμένει ότι δεν υπάρχει ακριβής ισοδύναμος όρος για το Wissenschaft στα αγγλικά (ούτε στα ελληνικά) και ότι στο βεμπεριανό πλαίσιο η λέξη σίγουρα δεν σημαίνει επιστήμη με τη σύγχρονη έννοια του όρου. Παρ' όλα αυτά, διατηρήσαμε στον τίτλο του κειμένου την καθιερωμένη ελληνική απόδοση, για πρακτικούς λόγους – Σ.τ.Μ.

3. Geisteswissenschaften: επιστήμες του πνεύματος. Ο όρος παίζει σημαντικό ρόλο στο φιλοσοφικό έργο του Wilhelm Dilthey, όπου οι επιστήμες του πνεύματος αντιπαρατίθενται προς τις επιστήμες της φύσης (Naturwissenschaften) – Σ.τ.Μ.

ship].⁴ Και η φράση «innerer Beruf zur Wissenschaft» δεν αντιστοιχεί πλήρως στη φράση «εσωτερικό κάλεσμα προς την ακαδημαϊκή δραστηριότητα», ούτε αντιστοιχούν πλήρως οι φράσεις «intellektuelle Redlichkeit» και «διανοητική εντιμότητα», ούτε οι φράσεις «rücksichtslose Sachlichkeit» και «αδυσώπητη αντικειμενικότητα». Και ούτω καθεξής. Είμαστε «χαμένοι στη μετάφραση». Η πιο όμορφη ταινία της Sofia Coppola με τον Bill Murray και τη Scarlett Johansson φωτίζει τα προβλήματα πολύ καλύτερα απ' ό,τι ένα βαρετό γλωσσάρι με τους όρους του Max Weber.

Αν ενδιαφέρεστε πραγματικά για το ζήτημα της μετάφρασης του συγκεκριμένου κειμένου, θα ήθελα να κατευθύνω την προσοχή σας σε ένα εξαιρετικό άρθρο που δημοσίευσε ο αμερικανός συνάδελφος Frank J. Lechner από το Πανεπιστήμιο του Emory στο τελευταίο τεύχος του *Max Weber Studies*: «Εκδοχές του Καλέσματος: Το “Wissenschaft als Beruf” του Max Weber σε μετάφραση».⁵ Ο Lechner σε αυτό το άρθρο πραγματεύεται κριτικά τις πέντε υπάρχουσες αγγλικές μεταφράσεις του *Wissenschaft als Beruf*. Προσωπικά, γι' αυτή την παρουσίαση συμβουλευτήκα την πιο παλιά, η οποία περιλαμβάνεται στον τόμο *From Max Weber: Essays in Sociology*.⁶ Πρόκειται για την έκτη έκδοση του εν λόγω έργου, ενώ η πρώτη είχε γίνει το 1948.

Ας ξεφύγουμε τώρα από αυτό το ολισθηρό έδαφος· επιτρέψτε μου να μιλήσω για τη διάλεξη του Weber «Wissenschaft als Beruf» στα αγγλικά. Ο Max Weber έδωσε αυτή τη διάλεξη σε μια περίπτωση που

4. Ούτε η απόδοση του όρου *scholarship* –τον οποίο ο Kaesler επιλέγει για να αποδώσει κατά προσέγγιση στα αγγλικά το *Wissenschaft*– ως «ακαδημαϊκή δραστηριότητα» είναι πλήρως ικανοποιητική. Είναι εξάλλου δυνατό να είναι κανείς *scholar* και εκτός της ακαδημίας, οπότε θα μπορούσαμε να κάνουμε λόγο για τη *scholarship* ως λογιούσνη. Δεδομένου όμως ότι ο Weber αναφέρεται κυρίως στην καριέρα εντός του πανεπιστημίου, προτιμήθηκε ο όρος ακαδημαϊκή δραστηριότητα. Σε ορισμένες περιπτώσεις, εντούτοις, στις οποίες ήταν σαφές ότι δεν γινόταν λόγος για ακαδημαϊκές υποθέσεις, χρησιμοποιήσαμε παρεμφερείς εκφράσεις, όπως διανοητική δραστηριότητα – Σ.τ.Μ.

5. Βλ. Frank J. Lechner, «Versions of Vocation: Max Weber's “Wissenschaft als Beruf” in Translation», *Max Weber Studies* 18(2), 2018, σ. 274-293.

6. Βλ. *From Max Weber. Essays in Sociology*, μτφρ., επιμ., πρόλ. Η. Gerth και C. Wright Mills, Λονδίνο: Routledge & Kegan Paul, 1967, σ. 129-156. [Στα ελληνικά, το συγκεκριμένο κείμενο του Weber βρίσκεται στον τόμο *Max Weber, Η επιστήμη ως επάγγελμα. Κριτική της θεωρίας του Stammer. Η γέννηση του σύγχρονου καπιταλισμού*, μτφρ. Μ. Κυπραίος, Αθήνα: Παπαζήσης, 2005, σ. 95-128 – Σ.τ.Μ.]

δεν ήταν εύκολη ούτε για τον ίδιο ούτε για το κοινό του. Μετά την απόσυρσή του από τη στρατιωτική υπηρεσία στις 30 Σεπτεμβρίου 1915, είχε επιστρέψει στο γραφείο του στη Χαϊδελβέργη και είχε βυθιστεί ξανά στους σωρούς του υλικού για τις μελέτες του πάνω στην οικονομική ηθική των παγκόσμιων θρησκειών –η προκαταρκτική έκδοση των οποίων είχε φτάσει μέχρι τα δοκίμια για τον αρχαίο Ιουδαϊσμό– καθώς και στις σημειώσεις για τις προγραμματισμένες του συνεισφορές με θέμα «Η οικονομία και οι κοινωνικές τάξεις [Ordnungen] και δυνάμεις», που θα δημοσιεύονταν στο *Βασικό σχέδιο της κοινωνικής οικονομικής*.⁷ Πέρα από αυτές τις μελέτες και την ακούραστη οργανωτική δουλειά του για την εν λόγω συλλογή, ασχολούνταν ολοένα και περισσότερο με τις δημόσιες παρεμβάσεις σχετικά με ζητήματα της γερμανικής εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής και με τις επεξεργασίες του για τον συνταγματικό σχεδιασμό της Γερμανίας μετά το τέλος του πολέμου. Επιπρόσθετα, ο Weber εμπλεκόταν όλο και πιο πολύ στην πρακτική πολιτική ως μέλος και ομιλητής για λογαριασμό του Γερμανικού Δημοκρατικού Κόμματος (DDP). Η πρόσκληση του «Συνδέσμου Ελεύθερων Φοιτητών» στο Μόναχο τον βρήκε καταμεσής αυτών των πολλαπλών και εξαντλητικών δραστηριοτήτων, τις οποίες προσπαθούσε να συνδέσει μεταξύ τους.

Αυτός ήταν ένας ακόμη λόγος που το κοινό του Μονάχου είχε την ευκαιρία να τον ακούσει δύο φορές μέσα σε τρεις μέρες εκείνον τον Νοέμβριο του 1917: πρώτα στο εστιατόριο Wagnersäle στον κεντρικό δρόμο Sonnenstrasse του Μονάχου, στις 5 Νοεμβρίου, σε έναν λόγο όπου υποστήριξε μια «ειρήνη με βάση τη συνεννόηση» («Verständigungsfrieden») και δύο μέρες αργότερα για την «επιστήμη ως επάγγελμα». Χωρίς να το γνωρίζει το κοινό του Μονάχου, ήταν εκείνη ακριβώς τη μέρα, στις 7 Νοεμβρίου του 1917, που οι Μπολσεβίκοι πέτυχαν μια ισχυρή πλειοψηφία σε συμμαχία με τους αριστερούς σοσιαλεπαναστάτες στο Δεύτερο Πανρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ· έτσι η φράξια των Μενσεβίκων αποχώρησε από το συνέδριο και οι Μπολσεβίκοι, υπό την ηγεσία του V.I. Lenin και του Leon Trotsky, ανέτρεψαν την αστική κυβέρνηση και πήραν την εξουσία.

7. *Grundriss der Sozialökonomik*: πολύτομο συλλογικό έργο την επιμέλεια του οποίου είχε αναλάβει ο Weber. Η δική του συνεισφορά στον τόμο θα συνίστατο στα κείμενα που τελικά αποτέλεσαν το *Οικονομία και κοινωνία* – Σ.τ.Μ.

Ο κόσμος, τουλάχιστον ο δυτικός κόσμος για τον οποίο ο Max Weber είχε γράψει τόσα πολλά, βρισκόταν σε μια σοβαρή κρίση καθώς εκείνος παραχωρούσε την ομιλία του στο ανήσυχο και κλονισμένο από τις απεργίες Μόναχο. Αλλά και η ζωή του Weber βρισκόταν επίσης σε αναστάτωση: είχε μόλις επιστρέψει στο Μόναχο από τη Βιέννη, όπου διερευνούσε τις συνθήκες για έναν διορισμό στο πανεπιστήμιο της πόλης, καθώς αμφιταλαντευόταν ανάμεσα στα δύο εσωτερικά καλέσματα του, την ακαδημαϊκή δραστηριότητα και την πολιτική. Επιπρόσθετα, είχε να πάρει σοβαρές αποφάσεις που αφορούσαν την ιδιωτική του ζωή.

Αυτή η αμφιθυμία έγινε φανερή και στις δύο ομιλίες του Νοεμβρίου στο Μόναχο. Ήδη στην αρχή της πρώτης, πολιτικής ομιλίας, τόνισε ότι θα μιλούσε αποκλειστικά ως πολιτικός που ανήκε σε ένα κόμμα και ότι δεν διεκδικούσε κάποιο ιδιαίτερο κύρος για τις δηλώσεις του πάνω σε ζητήματα πολιτικής που να προκύπτει από το γεγονός ότι ήταν καθηγητής πανεπιστημίου. Στη δεύτερη ομιλία, από πολύ νωρίς παρουσίασε τον εαυτό του σαν καθηγητή πανεπιστημίου, όταν λόγου χάρη ανέφερε ήδη στην εισαγωγή ότι ένας φοιτητής που έλαβε διδακτορικό κάτω από την επίβλεψή του θα έπρεπε να νομιμοποιήσει τον εαυτό του εξωτερικά, και συνεπώς να εκπονήσει τη Habilitation του, την εξέταση για να εισέλθει στις τάξεις των καθηγητών, με κάποιον άλλον επιβλέποντα και σε κάποιο άλλο πανεπιστήμιο. Μόνο ένας γερμανός καθηγητής θα μιλούσε έτσι. Σε πολλά σημεία του λόγου του μίλησε χωρίς περιστροφές για τις ακαδημαϊκές υποθέσεις, έτσι όπως λάμβαναν χώρα· για παράδειγμα, όταν αναφέρθηκε στον επίπονο δρόμο του υφηγητή⁸ προς τη θέση του καθηγητή και εισήγαγε στη συζήτηση τις μυθικές αυτοβιογραφικές παρατηρήσεις του για τον «κίνδυνο», τον οποίο ο ίδιος είχε νιώσει πριν και κατά τη διάρκεια του διορισμού του στο Πανεπιστήμιο του Φράμπουργκ.

Το κοινό στο οποίο ο Max Weber μίλησε για τέτοια εσωτερικά ζητήματα, αποτελούνταν, απ' όσο γνωρίζουμε, κυρίως από νεαρούς άνδρες που αναζητούσαν προσανατολισμό σε δύσκολους καιρούς. Είχαν συνειδητά αποφασίσει να μη γίνουν μέλη σε κάποια αδελ-

8. Privatdozent. Βαθμίδα του γερμανικού ακαδημαϊκού συστήματος που επιτρέπει στον φέροντα τον αντίστοιχο τίτλο να διδάσκει κάποιο μάθημα χωρίς να κατέχει κάποια έδρα ή να έχει διοριστεί ως μόνιμος καθηγητής – Σ.τ.Μ.

φρότητα⁹ ως «ελεύθεροι φοιτητές» ανήκαν σε εκείνους τους (υποψήφιους) ακαδημαϊκούς που προσανατολίζονταν στην ιδέα του πανεπιστημίου βλέποντάς το κυρίως ως έναν ακαδημαϊκό εκπαιδευτικό θεσμό και πίστευαν ότι μια τέτοια εκπαίδευση θα μπορούσε να οδηγήσει στην προσωπική ωριμότητα, μέσω της πραγμάτευσης ακαδημαϊκών ζητημάτων.

Ο Weber, που μόλις έναν χρόνο αργότερα θα αποχωρούσε από την «Allemania», την αδελφότητα της Χαϊδελβέργης στην οποία ανήκε, πρέπει να ένιωθε κάποια συμπάθεια για αυτή την ομάδα του Μονάχου, διαφορετικά αποκλείεται να είχε δεχτεί την πρόσκλησή της. Η διάλεξή του ήταν μέρος μια σειράς που είχε τον τίτλο «Η διανοητική εργασία [geistige Arbeit] ως επάγγελμα».

Να 'μαστε πάλι: πώς να μεταφράσουμε το «geistige Arbeit»; Η καλύτερη μετάφραση ίσως είναι «διανοητική εργασία», καθώς οι υπόλοιπες διαλέξεις πραγματεύονταν τους καλλιτέχνες, τους παιδαγωγούς, τους ιερείς και τους πολιτικούς – και γι' αυτούς τους τελευταίους η δουλειά θα γινόταν από τον Weber. Ο στοχαστής μίλησε για την ακαδημαϊκή δραστηριότητα εκτός κειμένου, όμως τα λόγια του στενογραφήθηκαν χωρίς να το γνωρίζει. Οι διοργανωτές αργότερα του έστειλαν το αντίγραφο και ο Weber θεώρησε ότι υπήρχε ανάγκη για πολύ ακριβέστερες διατυπώσεις. Η τελική εκδοχή αυτού του σε μεγάλο βαθμό αναθεωρημένου κειμένου καθυστέρησε και δεν εκδόθηκε από τον οίκο Duncker & Humblot παρά το καλοκαίρι του 1919, μαζί με την έντυπη εκδοχή της ομιλίας για την «Πολιτική ως επάγγελμα».

Πολλοί από τους ακροατές ήταν νεαροί στρατιώτες με εμπειρίες από την πρώτη γραμμή του μετώπου, που αναρωτιούνταν τι θα έπρεπε να κάνουν για να κερδίσουν τα προς το ζην. Μπορούμε να υποθέσουμε βάσιμα ότι πολλοί από αυτούς περίμεναν έναν πραγματικό καθηγητή να τους πει αν θα έπρεπε ή όχι να αποφασίσουν να ακολουθήσουν μια ακαδημαϊκή καριέρα, ποια επιχειρήματα

9. Ο θεσμός των αδελφοτήτων ήταν πολύ διαδεδομένος στα γερμανικά πανεπιστήμια την εποχή του Weber, θεωρούνταν δε τμήμα της γενικότερης εκπαίδευσης ενός νέου. Υπήρχαν αδελφότητες που δεν λάμβαναν μέρος σε μονομαχίες – σε αυτές αναφέρεται εδώ ο συγγραφέας – και αδελφότητες που εξασκούσαν αυτή τη δραστηριότητα, όπως η Allemania, που αναφέρεται στη συνέχεια και μέλος της οποίας είχε υπάρξει και ο Weber – Σ.τ.Μ.

υπήρχαν υπέρ και κατά αυτής της επιλογής. Στους ακροατές του ίσως άρεσε το γεγονός ότι ο Weber, ως εθνικός οικονομολόγος, όπως αυτοπαρουσιάστηκε ήδη από τη δεύτερη πρόταση, ξεκίνησε να μιλά για το πώς η ακαδημαϊκή δραστηριότητα δομείται ως επάγγελμα με την υλιστική έννοια: «Ποιες είναι οι συνθήκες της ακαδημαϊκής δραστηριότητας ως επαγγέλματος με την υλική έννοια του όρου; [...] Ποιες είναι οι προοπτικές ενός αποφοίτου που αποφασίζει να αφιερωθεί επαγγελματικά στην ακαδημαϊκή δραστηριότητα εντός της πανεπιστημιακής ζωής;» (σ. 129).

Ο λόγος του Max Weber πραγματεύεται πρώτα τις «εξωτερικές συνθήκες» του επαγγέλματος του ακαδημαϊκού και μόνο στη συνέχεια το «εσωτερικό κάλεσμα» για την ακαδημαϊκή δραστηριότητα. Στο πρώτο σκέλος της διάλεξης, ο Weber συγκρίνει τα ανώτατα εκπαιδευτικά συστήματα των ΗΠΑ και της Γερμανίας. Στο πλαίσιο αυτής της σύγκρισης, ο Weber υποστηρίζει ότι η γερμανική πανεπιστημιακή ζωή –όπως και γενικά η ζωή στη Γερμανία– έχει «αμερικανοποιηθεί», πράγμα που ήδη γίνεται αισθητό στα πεδία της ιατρικής και των φυσικών επιστημών. Μία από τις πιο σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο συστημάτων είναι κατά την κρίση του το διαφορετικό σύστημα διαλογής και πρόσληψης των νέων ακαδημαϊκών.

Το εάν οι φοιτητές είναι σε θέση να αποκτήσουν κάποιο αποφασιστικό πλεονέκτημα για τη μετέπειτα καριέρα τους από τα μαθήματα που παρέδωσε ένας συγκεκριμένος λέκτορας παραμένει κατά κύριο λόγο άγνωστο. Από την άλλη, είναι πολύ εύκολο να μετρήσει κανείς τη συχνότητα των μαθημάτων του. Αν παρακολουθούν τις διαλέξεις του πολλοί φοιτητές –αν «γεμίζει τις αίθουσες»– ο λέκτορας θεωρείται «καλός δάσκαλος». Ωστόσο, παραμένει αβέβαιο σε ποιον βαθμό ο λέκτορας αποτελεί πράγματι αποφασιστικό παράγοντα για την «επιτυχία» της διδασκαλίας του. Με βάση αυτή τη νηφάλια καταγραφή, ο Weber απευθύνεται άμεσα στο κοινό του και ολοκληρώνει αυτό το σκέλος σχετικά με τις εξωτερικές συνθήκες του ακαδημαϊκού επαγγέλματος θέτοντας τις εξής ερωτήσεις: «Πιστεύετε αλήθεια ότι μπορείτε να αντέξετε να δείτε τη μία μετριότητα μετά την άλλη, χρόνο με τον χρόνο, να σας ξεπερνά χωρίς να πικραθείτε και χωρίς να περιπέσετε σε θλίψη; Φυσικά, πάντα παίρνει κανείς την απάντηση: “Βεβαίως, ζω μόνο για το ‘κάλεσμά’ μου”. Παρ’ όλα αυτά, ανακάλυψα ότι μόνο πολύ λίγοι άνθρωποι μπορούν να αντέξουν αυτή την κατάσταση χωρίς να περιπέσουν σε θλίψη» (σ. 134).

Μετά από αυτή την περιγραφή του εξωτερικού πλαισίου της ακαδημαϊκής εργασίας, ο Max Weber αφιερώνει το δεύτερο μέρος του λόγου του στο «εσωτερικό κάλεσμα» για την ακαδημαϊκή δραστηριότητα. Προκειμένου να είναι σε θέση να διερευνήσει επαρκώς αυτό το μάλλον ψυχολογικό συστατικό, το ίδιο το επαγγελματικό πεδίο πρέπει να προσδιοριστεί αυστηρά. Ο Weber παρατηρεί, παραδείγματος χάρη, ότι η ακαδημαϊκή επιτυχία είναι δυνατή μόνο στην περίπτωση της «πιο αυστηρής εξειδίκευσης». Μπορούν να βρεθούν χρήσιμες απαντήσεις μόνο όταν ένας ερευνητής ή μια ερευνήτρια φοράει παρωπίδες, δηλαδή όταν βυθίζεται πλήρως στο πεδίο του. Ο Weber θέτει αυτόν τον αυστηρό προσδιορισμό ως σημείο εκκίνησης για την ανάλυση του εσωτερικού καλέσματος για την ακαδημαϊκή δραστηριότητα. Καθώς η τελευταία απαιτεί μια έντονη εξειδίκευση, ο ερευνητής χρειάζεται τρομερό πάθος για να παραγάγει την απαραίτητη ενέργεια.

Εν όψει αυτής της κατάστασης, ο Weber γίνεται ξαφνικά κάπως συναισθηματικός, τονίζοντας ότι όλη αυτή η ακαδημαϊκή εξειδίκευση δεν αξίζει τίποτα αν δεν επιδιώκεται με πάθος («Leidenschaft»). Προκειμένου να φτάσει κανείς στο πλήρες συναίσθημα ότι μόνο μία φορά και ίσως ποτέ ξανά στη ζωή του πέτυχε κάτι που θα διαρκέσει, χρειάζεται να μπορεί να δεσμευτεί στην ιδέα ότι η μοίρα της ψυχής του εξαρτάται από το αν θα καταφέρει ή όχι να επιλύσει το πρόβλημα που έχει θέσει στον εαυτό του. Η ακαδημαϊκή «πρόοδος» είναι καταδικασμένη να ξεπεραστεί ή/και να ανασκευαστεί. Το απόλυτο νόημά της έχει περιορισμένη μόνο διάρκεια, καθώς η ακαδημαϊκή πρόοδος δεν φτάνει ποτέ σε ένα τελικό αποτέλεσμα, αλλά τελεί σε αιώνια αλλαγή. Ο ερευνητής πρέπει να έχει πλήρη συνείδηση του ότι υπάγεται σε μια αιώνια διαδικασία, καθώς αυτή περιλαμβάνει επίσης την αμφισβήτηση και την αναίρεση των ίδιων του των αποτελεσμάτων. Η τραγωδία της ακαδημαϊκής δραστηριότητας συνίσταται στο ότι είναι το «πεπρωμένο» της να ξεπεραστεί, όσο παθιασμένη κι αν είναι.

Η άποψη του Weber για την ακαδημαϊκή εργασία ασκεί αρχικά μια πολύ αποθαρρυντική επίδραση και θέτει το ερώτημα τι είδους νόημα υπάρχει σε αυτή γενικά: γιατί κάνουμε κάτι που δεν ολοκληρώνεται ποτέ και που δεν μπορεί ποτέ να ολοκληρωθεί; Σε ένα πρώτο επίπεδο, το ερώτημα μπορεί να απαντηθεί εύκολα. Η ακαδημαϊκή δραστηριότητα και πρόοδος –ως τμήμα της γενικής διαδικασίας

«διανοητικοποίησης» στην οποία υποβαλλόμαστε εδώ και χιλιετίες–διευκολύνει την καθημερινή μας ζωή. Τα παραδείγματα του Weber αφορούν τη (μη) κατανόηση που έχουμε για ζητήματα που εκτείνονται από την τεχνολογία του τραμ μέχρι τη λειτουργία του κύκλου του χρήματος. Κατ' αρχήν, είναι ένα ζήτημα που αφορά την ικανότητά μας να ελέγχουμε τα πράγματα μέσω υπολογισμού διά μέσου της ακαδημαϊκής γνώσης, ένα ζήτημα «απομάγευσης» («Entzauberung») του κόσμου. Αλλά τι νόημα βρίσκει ο ερευνητής σε αυτό που κάνει ο ίδιος; Στο κάτω-κάτω, τα αποτελέσματά του είναι συχνά τόσο εξειδικευμένα, που το άμεσο όφελος γι' αυτόν και για τους άλλους δεν είναι ιδιαίτερα απτό ή απαιτείται περαιτέρω πρόοδος για να γίνουν τα ευρήματά του πραγματικά χρήσιμα. Ο Weber επιστράτην προσοχή στη διαδικασία διανοητικοποίησης στην οποία αναφέρεται προκειμένου να αναδείξει τη διαφορά ανάμεσα στον μηχανοποιημένο σύγχρονο κόσμο μας και σε προηγούμενες κοινωνίες. Ακόμη κι αν ένα βήμα από μόνο του φαίνεται ασήμαντο, αποκτά ιδιαίτερη σημασία αν κοιτάξει κανείς την ιστορία, κάτι που μπορεί να παράσχει ταυτόχρονα κίνητρο και ικανοποίηση στον ερευνητή. Με αυτή την έννοια, λοιπόν, αποτελεί αντικειμενικό και χαρακτηριστικό γνώρισμα κάθε ακαδημαϊκής δραστηριότητας το ότι παραμένει πάντα επίκαιρη, καθώς δεν μπορεί ποτέ να εκπληρωθεί πλήρως. Αυτή η αδυνατότητα, ωστόσο, καθιστά δύσκολο το να μιλήσουμε για ένα οριστικό «νόημα» οποιασδήποτε ακαδημαϊκής έρευνας.

Σε μια ιδιαίτερα εντυπωσιακή αλλαγή της κατεύθυνσης των παρατηρήσεών του για την ακαδημαϊκή δραστηριότητα, ο Weber αναφέρεται στο ερώτημα του Leo Tolstoy σχετικά με το αν ο θάνατος έχει νόημα ή όχι. Σύμφωνα με τον Weber, ο Tolstoy είχε φτάσει στο συμπέρασμα ότι ο θάνατος δεν έχει επ' ουδενί λόγω νόημα για κάθε «καλλιεργημένο άτομο» («Kultur Mensch»). Ένα τέτοιο άτομο θα μπορούσε να είναι «κουρασμένο» από τη ζωή, αλλά όχι «χορτασμένο» από αυτήν, καθώς ήταν ενσωματωμένο στη διαρκή διαδικασία της προόδου και δεν μπορούσε πια να υπάρξει ανεξάρτητα από αυτήν. Αυτό φέρνει τον Weber στο δραματικό συμπέρασμα των παρατηρήσεών του, που έχουν πλέον χάσει τον χαρακτήρα των επαγγελματικών συμβουλών προς το νεαρό κοινό του. Τον απασχολεί το ερώτημα ποιο είναι «το κάλεσμα της διανοητικής δραστηριότητας μέσα στο σύνολο της ζωής της ανθρωπότητας; Ποια είναι η αξία της διανοητικής δραστηριότητας;» (σ. 140).

Προκειμένου να απαντήσει σε αυτά τα σοβαρά ερωτήματα, ο Weber εξετάζει την εικόνα της διανοητικής δραστηριότητας στη μεταβαλλόμενη πορεία της ανθρώπινης ιστορίας. Ενώ στην αρχαιότητα η διανοητική δραστηριότητα και η επιστήμη επεδίωκαν την ιδέα μιας απόλυτης, πραγματικής αλήθειας που καθιστούσε δυνατή την εξέταση της αληθινής ύπαρξης, στη σύγχρονη εποχή έχουν γίνει ένας κόσμος τεχνητών αφαιρέσεων που ματαιώς προσπαθούν να συλλάβουν τον πραγματικό κόσμο.

Ως απόδειξη επικαλείται τη μετάβαση από την «έννοια», την «ιδέα», προς το «πείραμα» ως κεντρικό όργανο της διανοητικής δραστηριότητας και της επιστήμης. Στην αρχαιότητα, η διανοητική δραστηριότητα βασιζόταν στην υπόθεση ότι κάθε τι μπορούσε να συλληφθεί με βάση μια θεμελιώδη κατανόηση. Άπαξ και είχε κατανοήσει κανείς την πραγματική ταυτότητα ενός πράγματος –άπαξ και είχε, δηλαδή, μια «έννοια», μια «ιδέα» του– όλα τα υπόλοιπα μπορούσαν να συναχθούν από αυτήν. Από την εποχή της Αναγέννησης, όμως, ο πειραματισμός αποτελεί την κινητήρια δύναμη της διανοητικής δραστηριότητας και της επιστήμης. Βασίζεται στην υπόθεση ότι μπορούν να πραγματοποιηθούν ευρύτερες συσχετίσεις στη βάση πειραματικών συνθηκών. Καλλιτέχνες πειραματιστές, όπως ο Leonardo da Vinci, βρήκαν έτσι την ευκαιρία να αναζητήσουν την αληθινή τέχνη ή την αληθινή φύση. Παρ' όλα αυτά, αυτή η κατανόηση της επιστήμης ως δρόμου προς τη φύση χάθηκε και αναγκάστηκε να παραχωρήσει τη θέση της σε μια αντίθετη θεώρηση, που κατανοούσε την απομάκρυνση από την επιστήμη ως έναν δρόμο για την επιστροφή στη φύση. Την ίδια στιγμή, οι θεολογικές απόψεις που στο παρελθόν είχαν επηρεάσει τη φυσική –σύμφωνα με την ιδέα ότι η επιστημονική έρευνα μπορούσε να οδηγήσει σε μια καλύτερη κατανόηση των έργων του Θεού– επίσης εξαφανίστηκαν από τη (δυτική) επιστήμη.

Μια ματιά στην ιστορία δεν προσφέρει συνεπώς ένα ανώτερο νόημα που να δικαιολογεί το έργο ενός ερευνητή ή επιστήμονα. Σύμφωνα με τον Tolstoy, τον οποίο ο Weber παραθέτει εκ νέου, ένα τέτοιο νόημα δεν υπάρχει καν, καθώς η επιστήμη δεν μπορεί να απαντήσει τα κεντρικά ερωτήματα της ανθρωπότητας: τι πρέπει να κάνουμε; Πώς πρέπει να ζήσουμε;

Η ακαδημαϊκή δραστηριότητα και η επιστήμη με τη σύγχρονη έννοια βασίζονται στη λογική και τη μεθοδολογία. Ωστόσο, το κίνη-

τρο για να ακολουθήσει κανείς την επιστήμη μπορεί να συλληφθεί μόνο υποκειμενικά και ως εκ τούτου δεν αποτελεί συστατικό των ακριβών επιστημών. Τώρα, ο υποκειμενικός χαρακτήρας αυτών των θεμελιωδών κινήτρων εγκυμονεί τον κίνδυνο να πολιτικοποιηθούν τα αποτελέσματα της έρευνας, πράγμα που είναι ιδιαίτερα επικίνδυνο όταν φέρουν τον ακαδημαϊκό και επιστημονικό μανδύα. Οι φοιτητές εκτίθενται παθητικά στον καθηγητή και έτσι ο κίνδυνος να προσλάβουν τις πολιτικές απόψεις ως επιστημονικά γεγονότα είναι τεράστιος.

Μια τελική εκτίμηση για το νόημα της ακαδημαϊκής δραστηριότητας δεν είναι λοιπόν δυνατή, καθώς διαφορετικές κοσμικές τάξεις και κοσμοαντιλήψεις βρίσκονται σε συνεχή ανταγωνισμό μεταξύ τους και η απόφαση υπέρ ή κατά της μίας ή της άλλης δεν μπορεί να δικαιολογηθεί επιστημονικά, αλλά πολιτικά. Ο Weber λοιπόν κλωσορίζει την αμερικανική αντίληψη για τον λέκτορα, ο οποίος δεν αντιπροσωπεύει κάποια αδιαμφισβήτητη αυθεντία, αλλά θεωρείται απλώς ως ένας πάροχος υπηρεσιών που πουλά γνώση. Η επιστήμη λοιπόν μπορεί μόνο να παράσχει σαφήνεια ως προς το ερώτημα σε ποια βασική, μη περαιτέρω αμφισβητήσιμη θέση βασίζονται συγκεκριμένες θεωρίες. Σε αυτή τη βάση, κάθε ερευνητής και επιστήμονας θα πρέπει να είναι ικανός να λογοδοτεί ο ίδιος σχετικά με το έσχατο νόημα των πράξεών του.

Μετά από αυτή τη ριζική υποκειμενικοποίηση των θεμελίων κάθε ακαδημαϊκής πράξης, ο Max Weber, προς το τέλος της διάλεξής του, πραγματεύεται τη μία ακαδημαϊκή δραστηριότητα που –σύμφωνα με την πεποίθησή του– δεν μπορεί να προσεγγιστεί ως τέτοια στη θεώρησή του: τη θεολογία. Ο διανοητικός εξορθολογισμός της θρησκευτικής σωτηρίας έχει προσθέσει, σύμφωνα με τον Weber, ορισμένα ειδικά προαπαιτούμενα στην εν λόγω «ακαδημαϊκή» προσέγγιση, πράγμα που οδήγησε τους θιασώτες της πέρα από αυτό που είναι η ακαδημαϊκή δραστηριότητα. Αυτά τα προαπαιτούμενα δεν αφορούν κάποιου είδους «γνώση», με τη συνήθη έννοια του όρου, αλλά μια «κατοχή». Όποιος δεν «κατέχει» αυτά τα προαπαιτούμενα –την πίστη ή άλλες θρησκευτικές ικανότητες– δεν μπορεί να τα αναπληρώσει μέσω της θεολογίας. Κάθε θεολογία βασίζεται στην υπόθεση ότι ο κόσμος έχει ένα νόημα. Μόνο στη βάση αυτής της υπόθεσης, που ως τέτοια δεν μπορεί να δικαιολογηθεί, είναι δυνατή η θεολογία. Έτσι το νόημα αποκτά αντικειμενικό χαρακτήρα, παρό-

λο που δεν έχει επιστημονική νομιμοποίηση. Αυτό διακρίνει τη θεολογία από τις άλλες ακαδημαϊκές δραστηριότητες, που βασίζονται σε συζητήσιμες –υποκειμενικές– νομιμοποιήσεις. Προκειμένου να ασκήσει κανείς τη θεολογία, πρέπει να πραγματοποιήσει, σύμφωνα με τον Weber, τη «θυσία της διάνοιας» προς όφελος μιας απροϋπόθετης θρησκευτικής αφοσίωσης.

Όσοι δεν μπορούν να αντέξουν τον υποκειμενικό χαρακτήρα των θεμελίων της ακαδημαϊκής δραστηριότητας θα έπρεπε, κατά τον Weber, να επιστρέψουν στην εκκλησία και να μην ασχοληθούν με την επιστήμη. Αλλά εκείνοι που είναι ικανοί να αντικαταστήσουν ένα μη υπαρκτό αντικειμενικό νόημα με ένα ατομικό κίνητρο, θα πρέπει να πιάσουν δουλειά και να εκπληρώσουν το «αίτημα της ημέρας»¹⁰ ως ανθρώπινα όντα, τόσο στην προσωπική όσο και στην επαγγελματική τους ζωή: «Θα πρέπει να στρωθούμε στη δουλειά και να εκπληρώσουμε “τα αιτήματα της ημέρας”, στις ανθρώπινες σχέσεις όσο και στο επάγγελμά μας. Αυτό, ωστόσο, είναι πολύ απλό, εάν ο καθένας βρει και υπακούσει τον δαίμονα που κρατά τα νήματα της δικής του ζωής» (σ. 156). Ήταν ακριβώς αυτά τα καταληκτικά χωρία εκείνης της διάλεξης του Νοεμβρίου του 1917 που ενόχλησαν βαθιά κάποιους από τους ακροατές, αλλά άφησαν μια εντύπωση με διάρκεια σε άλλους – μέχρι και σήμερα.

Αν κοιτάξουμε αυτό το διάσημο κείμενο από την οπτική γωνία του σήμερα και ξεπεράσουμε για λίγο τα προσδεδεμένα στην εποχή πάθη, συνειδητοποιούμε ότι πολλά από αυτά που ο Weber πίστευε ότι είδε το 1917 έχουν επιβεβαιωθεί. Οι προβλέψεις του αναφορικά με την «αμερικανοποίηση» του ανώτατου γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος ισχύουν, και σίγουρα όχι μόνο για τη Γερμανία. Οι συζητήσεις για την ακαδημαϊκή θεολογία και τη θέση της στα πανεπιστήμια σήμερα έχουν επίσης επηρεαστεί από την κριτική και τα επιχειρήματα του Max Weber.

10. Έκφραση του Goethe, την οποία χρησιμοποιεί ο Weber στις καταληκτικές προτάσεις της διάλεξής του για να υπογραμμίσει την ανάγκη να ασχολείται κανείς με συνέπεια με το επάγγελμα και την επιστήμη του, παρότι ή καλύτερα επειδή γνωρίζει ότι το νόημα της δραστηριότητάς του δεν έχει κάποια μεταφυσική εγγύηση. Πιο συγκεκριμένα, η φράση του Goethe έχει ως εξής: Was aber ist deine Pflicht? Die Forderung des Tages (Ποιο είναι λοιπόν το καθήκον σου; Το αίτημα της ημέρας) – Σ.τ.Μ.

Κυρίως όμως, πάρα πολλά απ' όσα αξίωνε ο στοχαστής σχετικά με τα διανοητικά προαπαιτούμενα του ατομικού δρόμου για την ακαδημαϊκή δραστηριότητα μπορεί να είναι σήμερα πιο επίκαιρα από ποτέ. Μόνο η πολύ απόλυτη ιδέα του περί μιας «μοιραίας υποκειμενικότητας» των θεμελίων της ακαδημαϊκής έρευνας είναι σίγουρα δυνατό να διορθωθεί με τη βοήθεια της σημερινής κοινωνιολογίας της γνώσης και της επιστήμης.

Δεν χρειάζεται να δει κανείς σε αυτή την προσδεδεμένη στο συγκείμενο της περίστασης διάλεξη ένα φιλοσοφικό κείμενο. Ως μια πολύ προσωπική μαρτυρία ενός διανοητή που με αδυσώπητο τρόπο θέτει ερωτήματα στον εαυτό του περί του νοήματος των πράξεών του, παραμένει σήμερα το εναρκτήριο σημείο για την αυτοκριτική κάθε επιστημονικά δραστήριου ανθρώπου.

Αυτό το κείμενο είναι πάνω απ' όλα μια αυτοβιογραφική μαρτυρία του Max Weber προς το τέλος της ζωής του και του ακαδημαϊκού του έργου. Κι αυτός, επίσης, δεν ήταν (πια) σίγουρος για ποιον λόγο ασκούσε την ακαδημαϊκή δραστηριότητα και ποια ήταν η αξία των ευρημάτων του. Κι αυτός, επίσης, απαιτούσε ολοένα και πιο έντονα από τον εαυτό του να λογοδοτήσει για το «έσχατο νόημα» των πράξεών του, τόσο των ακαδημαϊκών όσο και των σχετικών με τη ζωή και τον κόσμο.